

تاریخ دریافت: ۹۰/۰۵/۰۵

تاریخ پذیرش: ۹۰/۰۷/۰۴

مطالعه اعتیاد اینترنتی در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بوعلی سینا همدان

نوشته

اسداله نقدی*

محسن کیانی**

چکیده

امروزه اطلاع‌رسانی در بستر فناوری ارتباطات و اینترنت سرعتی وصف‌ناپذیر یافته و زمان و مکان را درنوریده است و هیچ مانعی را بر سر راه خود بر نمی‌تابد و جوانان که بازیگران اصلی و سواران پیش‌تاز این موج هستند، بیش از هر زمان نیاز به شناختن و شناخته شدن دارند و شناخت واقعی و عملی نیازهای این نسل، مستلزم بررسی ابعاد مختلف عوامل اثرگذار و اثرپذیر از این فناوری نوین ارتباطی است. در این راستا می‌توان به ظهور جوامع شبکه‌ای و رشد فناوری‌های اطلاعاتی- ارتباطی اشاره کرد که از نظر کمی و کیفی گستره ارتباطات انسانی را گسترش داده و ارکان مختلف حیات اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار داده است. در این میان می‌توان به کاربرد روزافزون اینترنت و جذابیت‌های آن که در سال‌های اخیر منجر به پدیده‌ای با عنوان "اعتیاد به اینترنت" در بین اقشار مختلف و دانشجویان شده است، اشاره کرد، که با افزایش دسترسی روزانه جوانان به اینترنت و منابع برخط (آنلاین) روزبه‌روز شایع‌تر است.

این پژوهش با هدف بررسی مطالعه اعتیاد به اینترنت در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بوعلی سینای همدان انجام شده است. بدین منظور ۱۰۰ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی (۶۰ پسر و ۴۰ دختر) با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. روش تحقیق پژوهش حاضر از نوع پیمایشی است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه استاندارد شده اعتیاد به اینترنت یانگ (۱۹۹۸) است و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری اسپ‌اس‌اس (SPSS) پردازش شده‌اند. نتایج داده‌ها حاکی از آن است که میزان اعتیاد به اینترنت در میان پسران (۴۰/۸۸) و دختران (۴۰/۳۵) تقریباً به یک میزان است و تفاوت چشمگیری مشاهده نشده است. همچنین یافته‌های به دست آمده حاکی از آن است که بین سن و اعتیاد به اینترنت رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ یعنی با بالا رفتن سن اعتیاد به اینترنت هم افزایش می‌یابد. اما بین اعتیاد به اینترنت و رشته تحصیلی تفاوت معناداری وجود ندارد.

کلیدواژه: فناوری نوین، جوامع شبکه‌ای، ارتباطات انسانی، اعتیاد اینترنتی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی.

* استادیار علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا همدان naghdi@basu.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا همدان mh_kiani@yahoo.com

مقدمه

زمان زیادی از ورود اینترنت به مجموعه رسانه‌های جمعی نمی‌گذرد، ابزاری که به سرعت گسترش یافت و در تمامی عرصه‌های انسانی حضور پیدا کرد و جایگاه بی‌بدیلی را از آن خود ساخت. امروزه افراد برای دستیابی فوری به اطلاعات مورد نیاز خود در زمینه‌های مختلف به اینترنت مراجعه می‌کنند؛ زیرا در کوتاه‌ترین زمان ممکن و متنوع‌ترین راه‌ها، اطلاعات دسته‌بندی معتبری در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد. در فروشگاه‌ها و بازارها به انتخاب و خرید محصولات مورد نیاز خود می‌پردازند. برای گذراندن اوقات فراغت خود به اینترنت مراجعه می‌کنند و با حضور در اتاق‌های گپ به گفت‌وگوی سهل و بی‌پرده با کسانی که هرگز آن‌ها را ندیده‌اند و احتمالاً نخواهند دید، مشغول می‌شوند و به تجارب تعاملی متنوع و منحصر به فردی دست می‌یابند. فیلم می‌بینند، موسیقی می‌شنوند یا مقاله‌های علمی و داستان می‌خوانند. این‌ها و بسیاری دیگر از امکانات و فرصت‌ها رهاورد اینترنت است. اما با همان سرعتی که اینترنت در میان مجموعه ابزارهای رسانه‌ای، جای خود را باز کرد، آثار منفی متعددی در اشکال مختلف برای افراد به ارمغان آورد. اعتیاد به اینترنت از جمله آثار منفی شناخته‌شده کاربرد اینترنت در زندگی انسان‌هاست.

۱. بیان مسئله

ظهور پدیده‌ای به نام اینترنت گردش اطلاعات را در سطح جهان افزایش داده است. تا اواسط دهه ۹۰ بیشتر شبکه‌های اجتماعی به اینترنت منتقل شدند. پیدایی صور نوین ارتباط در شبکه‌های بزرگ رایانه‌ای زمینه‌ساز فضا‌های اجتماعی جدید گشته و مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی (virtual communities) را به وجود آورده است. فضا‌های بدون مرز که روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بدین‌سان فناوری‌های نوین اطلاعات، اقصی نقاط عالم را در شبکه‌های جهانی برساخته از ابزارها به یکدیگر پیوند داده و ارتباطات رایانه‌ای، مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است (دوران، ۱۳۸۱: ۳۱). اینترنت دیگر ابزاری پیچیده نیست که تنها به وسیله دانشمندان استفاده شود بلکه مورد استفاده گوناگون گروه‌های مختلف قرار می‌گیرد و ساعت‌ها وقت کاربران را صرف می‌کند تا حدی که ممکن است فرصت کمتری برای ارتباطات رودررو داشته باشند (یوتوکایاماچی و چین فرانکو کوژه، ۲۰۰۲: ۳). ویژگی‌های منحصر به فرد اینترنت از جمله سهولت دسترسی به آن، ۲۴ ساعته بودن، سادگی کار، هزینه پایین، گمنام ماندن کاربران آن و... همگی موجب استقبال عظیم مردم در سراسر جهان از آن شده است. گرچه اینترنت، اطلاع‌دهنده، مفید، دارای منابع غنی و سرگرم‌کننده است، اما برای افرادی که استفاده بیش از حد از آن را دارند، این منافع، به آسیب‌ها و ناهنجاری‌های روانی و رفتاری تبدیل می‌شود. و ما شاهد ظهور پدیده جدیدی به نام اعتیاد اینترنتی هستیم که موضوع روبه‌رشد عصر اطلاعات است و با افزایش دسترسی روزانه جوانان به اینترنت و منابع برخط روز به روز شایع‌تر می‌شود (معیدفر و همکاران، ۱۳۸۵: ۲). اعتیاد به اینترنت مفهومی است که از

سال ۱۹۹۵م. مورد توجه قرار گرفت و به تدریج انواع مختلف این اعتیاد مانند به چت، اعتیاد به قمار از طریق شبکه و غیره شناخته شد (Dejoie, 2001: 523). برخی از ویژگی‌های بی‌نظیری که در ظرفیت اعتیاد به اینترنت متمرکز هستند، شاید تا حدودی با سرعت، در دسترس بودن و حجم انبوه اطلاعاتی که به صورت برخط رد و بدل می‌شوند، مرتبط باشند (خواجه موگهی، ۳۶۰: ۱۳۸۹). برای بسیاری از مردم مفهوم و تعریف اعتیاد به اینترنت قابل قبول نیست و اعتیاد را در وابستگی به داروها و الکل می‌دانند. اما یانگ معتقد است واژه معتاد برای کاربران اینترنت هم به کار گرفته می‌شود؛ زیرا نشانه‌های اعتیاد به اینترنت همان ویژگی‌های را دارد که در اعتیاد به الکل و سیگار دیده می‌شود (Young 1998). اعتیاد به اینترنت یا استفاده بیش از حد از اینترنت از آسیب‌های فردی و تا حدودی اجتماعی اینترنت است که گاهی از این بیماری با تعبیر "اعتیاد مجازی" و مشهورتر "اعتیاد به اینترنت" نام برده می‌شود. اختلال به اینترنت یک پدیده بین‌رشته‌ای است و علوم مختلف پزشکی، جامعه‌شناسی، حقوق و روان‌شناسی هریک از زوایای مختلف این پدیده را بررسی می‌کنند (علوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۸). یانگ پیشنهاد می‌کند که چهار نوع عمل وجود دارد که باعث اعتیاد به اینترنت (استفاده بیش از حد اینترنت) می‌شود:

۱. برنامه‌های کاربردی، عملکرد برخط بودن به‌ویژه برای معتادین به اینترنت مسئله‌ساز است.
۲. احساس برخط بودن لذت‌بخش و آرام‌کننده است.
۳. شناخت اینترنت به عنوان عملی برای تسکین افکار ناسازگارانه و فاجعه‌آمیز است.
۴. حوادث زندگی، نارضایتی از یک یا چند حوزه از زندگی که شامل نبود رابطه معنادار یا اساسی و بنیادی می‌شود (Caldwell & Cunningham, 2010).

اورزاک اعتیاد به اینترنت را نوعی اختلال می‌داند. افرادی که رابطه با صفحه رایانه را جذاب‌تر از واقعیت زندگی روزمره می‌بینند، از آن رنج می‌برند. به نظر اورزاک هرکسی که رایانه دارد، در معرض اعتیاد است و افرادی که خجالتی، افسرده، تنها و بی‌حوصله هستند، آسیب‌پذیری بیشتری دارند (Beard, 2002: 2-11)؛ برای مثال، یافته‌های کراوت راجع به شخصیت افرادی که استفاده زیاد از اینترنت دارند، این است که بیشتر این افراد شخصیت برون‌گرایی دارند و این‌ها احتمالاً سطوح بالاتری از اعتماد به نفس دارند و کمتر تنها هستند. اگرچه دیگر پژوهشگران یافته بودند افرادی که استفاده زیاد از اینترنت دارند، اعتماد به نفس کمتری نسبت به دیگران دارند (Laura et. al., 2009: 104). بسیاری از معتادان به اینترنت سلامتی خود را به خطر می‌اندازند؛ به طور میانگین ۳۸ ساعت در هفته را صرف تماس به اینترنت می‌کنند، درحالی‌که این استفاده مربوط به عملکردهای اقتصادی یا علمی نیست. معتادین به اینترنت مکرراً خواب خود را فدای استفاده از اینترنت می‌کنند و خوردن و ورزش را فراموش می‌کنند. متأسفانه اعتیاد به اینترنت باعث نادیده گرفتن روابط خانوادگی، ازهم‌گسیختگی روابط اجتماعی، افت تحصیلی، مشکلات شغلی و صرف مخارج بالا برای استفاده از آن می‌گردد که از نظر اقتصادی می‌تواند مشکلاتی را به بار آورد (ویزسفر، ۱۳۸۴: ۲۸).

به طور کلی، این اختلال را می‌توان نوعی استفاده از اینترنت که می‌تواند مشکلات روان‌شناختی، اجتماعی، درسی و یا شغلی ایجاد کند، تعریف کرد. اعتیاد به اینترنت نوعی وابستگی رفتاری به اینترنت ایجاد می‌کند که با ویژگی‌های زیر تعیین می‌شود: هزینه روزافزون برای اینترنت و موضوعات مربوط به آن؛ احساس هیجانی ناخوشایند مانند اضطراب یا افسردگی در زمانی که فرد در تماس با اینترنت نیست؛ قابلیت تحمل و عادت کردن به اثرات در اینترنت بودن و انکار رفتارهای مشکل‌زا. از این دیدگاه این اختلال به عنوان اختلال تنشی مانند قماربازی بیمارگونه در نظر گرفته می‌شود (Gonzalez, 2008: 7).

بر اساس آمارهای موجود، بیشتر کاربران اینترنت در جهان نوجوانان و جوانان هستند؛ در حال حاضر در آمریکا از ۱۸۰ میلیون کاربر اینترنتی ۴۰ میلیون جوانان زیر ۱۸ سال هستند که این آمار در سال ۲۰۰۵ به بیش از ۴۰ میلیون کاربر رسید. ایران نیز جمعیت جوانی دارد (۲۲/۸ درصد جمعیت کشور جوان هستند)، مانند سایر کشورها، جوانان پرجمعیت‌ترین قشر سنی کاربران اینترنتی در ایران به شمار می‌روند. نتایج مطالعات سازمان ملی جوانان، در سال‌های ۱۳۷۶، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۴ نشان می‌دهند بیشترین تعداد کاربران اینترنتی جوانان ۱۸ تا ۲۸ ساله هستند، به طوری که در سال ۱۳۷۶، ۱۰ درصد، در سال ۱۳۸۱، ۱۹ درصد و در سال ۱۳۸۴، ۲۹ درصد جوانان از اینترنت استفاده می‌کرده‌اند (پاک‌سرشت و نوری‌نیا، ۱۳۸۶: ۵۲). کاربران اینترنت به‌ویژه از سال ۱۳۸۰/۲۰۰۰ م روبه‌فزونی بوده است. برای مثال، تعداد کاربران اینترنت در آمریکای شمالی بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ م. ۱۲۹/۶ درصد افزایش یافته است و تقریباً ۷۴ درصد جمعیت این منطقه از اینترنت استفاده می‌کنند. این رشد در کشور ما ایران نیز بسیار زیاد بوده که در سال ۱۳۸۶ به ۱۸ میلیون افزایش یافته است. این بدان معناست که تعداد کاربران ایرانی اینترنت بین این سال‌ها ۷۱۰۰ درصد رشد داشته که در نوع خود در جهان کم‌نظیر بوده است. این رشد در پایان سال ۲۰۰۸ م. و آبان ۱۳۸۷ شمسی به ۹۱۰۰ درصد افزایش یافته و ۳۵ درصد از جمعیت ایران را زیر نفوذ خود قرار داده بود. این روند در سال ۱۳۸۸ حتی به رشدی ۴۴/۵ درصدی هم دست یافته که در مقایسه با سایر کشورهای منطقه خاورمیانه و خلیج فارس، رشد بی‌مانند و غیرمنتظره‌ای محسوب می‌شود (عبداللهیان و رضانیان، ۱۳۸۷: ۱۳-۱۲).

جدول ۱ تغییرات رشد کاربری اینترنت در ایران در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۸ (۲۰۰۰ تا اوایل ۲۰۱۰ م.)

درصد رشد بین سال‌های ۲۰۰۰ تا اوایل ۲۰۱۰	درصد نفوذ نسبت به جمعیت کاربران خاورمیانه	درصد جمعیت کاربران نسبت به کل جمعیت	جدیدترین آمار کاربران اینترنت در ایران (تخمین)	کاربران اینترنت در ۳۱ دسامبر ۲۰۰۰	جمعیت ایران در سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۸)
٪۷۸/۱۲	٪۵۶/۱	٪۴۴/۵	۳۲۲۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۷۲۵۸۳۵۸۷

منبع: (عبداللهیان و رضانیان، ۱۳۸۷: ۱۳)

چنین افزایشی نشان می‌دهد که امروزه ما در دنیایی زندگی می‌کنیم که به‌شدت تحت تأثیر توانایی‌ها و قابلیت‌های جهان مجازی و اینترنت قرار دارد. این قابلیت‌ها توانایی ارتباط وسیع‌تری را نسبت به گذشته و در همه ابعاد و جنبه‌های مورد نیاز زندگی برای ما فراهم می‌کند. از این رو، بررسی و آثار پیامدهای کاربرد فناوری‌های ارتباطی - اطلاعاتی و از جمله آن‌ها اینترنت، در عرصه‌های مختلف حائز اهمیت هستند. جوانان به‌طور کلی و دانشجویان به‌طور خاص، از مصرف‌کنندگان اصلی این فناوری‌ها هستند. اینترنت بخش مهمی از فعالیت‌های آموزشی، فراغتی و شغلی دانشجویان را به خود اختصاص می‌دهد. به همین جهت، این احتمال وجود دارد که بهره‌مندی از این پدیده بر نوع کنش‌ها، اولویت‌ها و جهت‌یابی آن‌ها تأثیر داشته باشد. از این رو، مطالعه پیامدهای استفاده از اینترنت، از نظر شناخت پیامدها و آثاری که ممکن است بر دانشجویان داشته باشد، قابل مطالعه است. یکی از زمینه‌های قابل بررسی در این قلمرو، استفاده بیش از حد از اینترنت (اعتیاد به اینترنت) در میان دانشجویان است. لذا این مقاله در پی آن است که میزان اعتیاد اینترنتی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) دانشگاه بوعلی سینای همدان چقدر است.

۲. سؤال اصلی تحقیق

میزان اعتیاد به اینترنت در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) دانشگاه بوعلی سینای همدان چقدر است؟

۳. سؤالات فرعی تحقیق

- آیا رشته تحصیلی دانشجویان بر اعتیاد اینترنتی تأثیر دارد؟
- میزان اعتیاد اینترنتی در بین دانشجویان دختر و پسر چه وضعیتی دارد؟

۴. چارچوب نظری تحقیق

۴.۱. تبیین فرهنگی - اجتماعی

اعتیادها با عوامل مختلفی چون جنسیت، سن، طبقه اقتصادی - اجتماعی، قومیت، مذهب و کشور تغییر می‌کنند. برخی از انواع اعتیاد در میان مردمی که دارای طبقات متنوعی هستند، رایج است؛ برای مثال، نوشیدن الکل بیشتر در طبقات اقتصادی - اجتماعی میانه، در آمریکایی‌های بومی ایرلندی و در میان کاتولیک‌ها رواج دارد. در مورد افراد معتاد به اینترنت هنوز داده‌های کافی در دست نیست تا بتوان گفت که آیا طبقه خاصی برجسته‌تر است یا نه. علاوه بر این، تا کنون تنوع زیادی در میان استفاده‌کنندگان اینترنت وجود نداشته تا بتوان به اظهارنظرهای قطعی پرداخت.

۲.۴. دیدگاه مکتب مبادله

”نظریه مبادله“ یکی از نظریه‌های فردگرایانه جامعه‌شناختی است که متکی بر روان‌شناسی رفتاری، به‌ویژه رفتارگرایی اسکینر است. بر این اساس، اگر رفتاری، عوامل تقویت‌کننده مثبت یا منفی را به دنبال داشته باشد، احتمال تکرار آن بیشتر خواهد بود. بر اساس مکتب مبادله می‌توان استنباط کرد که مجموعه‌ای از انگیزه‌ها و شرایط، موجب می‌شود کاربران در فضای مجازی قرار گیرند و این فضا شرایطی را فراهم می‌کند که کاربران به اینترنت دسترسی داشته باشند؛ بنابراین، احتمال اینکه کاربران این عمل را تکرار نمایند، بیشتر می‌شود. مجموعه انگیزه‌ها و شرایط، چه به‌طور مستقیم و چه غیرمستقیم، منجر به عملی شده است که فرد در آن فرصت گرفتن پاداش یا انجام عملی را که خوشایندش باشد، یافته است؛ در این صورت، اینترنت در جایگاه یک محرک یا وضعیتی که فرد از طریق آن می‌تواند به پاداش برسد، استفاده می‌شود. پس احتمال تکرار برای فرد بیشتر می‌شود و از این لحاظ فرد در معرض اعتیاد به اینترنت قرار می‌گیرد (سید ربیع و همکاران، ۱۳۸۸: ۸-۳۴).

این حالت را بدین‌گونه می‌توان با مسئله اعتیاد و به‌ویژه اعتیاد به اینترنت مرتبط می‌ساخت: مواد مخدر، الکل، قمار و اینترنت ارائه‌کننده پاداش‌های مختلفی هستند. عشق، هیجان، تسلی فیزیکی و عاطفی و مادی، فرار از واقعیت‌ها، تمام این‌ها پاداش‌های مفروضی هستند. اگر شخصی به دنبال این خوشی‌ها باشد و بیاموزد که اینترنت فراهم‌کننده فرصتی برای فرار، یا دریافت عشق، یا داشتن سرگرمی است، احتمالاً در مقطع زمانی بعدی که این نیازها را احساس می‌کند، به اینترنت روی خواهد آورد. این امر خود باعث تقویت این حالت می‌شود و چرخه همچنان ادامه می‌یابد.

۳.۴. روان‌پویایی و شخصیت

رویکرد روان‌پویایی و شخصیتی، اعتیاد را بر اساس ضایعات ابتدای دوران بچگی، ارتباط با دیگر ویژگی‌های شخصیتی یا دیگر بیماری‌ها، و خلق و خویهای موروثی روان‌شناختی توجیه می‌کند. برخی ممکن است به دلایل متعددی مستعد نوعی اعتیاد باشند که از انواع آن اعتیاد به الکل، هروئین، قمار یا خدمات رایانه‌ای اینترنت باشد و حتی ممکن است آن‌ها در طول دوران زندگی خود نیز به هیچ‌یک از اعتیادها مبتلا نشوند. از طرف دیگر، اگر یک عامل تنش‌زا با ترکیبی از تنش‌های مناسب در یک مقطع زمانی حساس، روی شخص اثر بگذارند، شخص را برای دچار شدن به اعتیاد، مستعدتر خواهند کرد. اگر شخصی نوشیدن الکل را هرچند به‌طور اتفاقی آغاز کند، ولی میزان مصرف خود را افزایش دهد، ممکن است دچار نوعی وابستگی به الکل شود. همین مقدمه در مورد اعتیاد به اینترنت نیز صدق می‌کند؛ یعنی بسته به حوادث دوران کودکی و یا ویژگی‌های شخصیتی کسب‌شده در سن بلوغ، فرد برای توسعه یک رفتار اعتیادآمیز و یا هر رفتار دیگری مستعد می‌شود (معیدفر و همکاران، ۱۳۸۵: ۴).

۴.۴. نظریه‌های رسانه‌ای

نظریه‌های رسانه‌ای، از عمده‌ترین رهیافت‌های خرد تحلیل مسائل اینترنتی است و با یک نگاه جزئی‌تر و دقیق‌تر، مسائل و پدیده‌های مرتبط با رسانه را تحلیل می‌کند. در این راستا می‌توان به نظریه‌های وابستگی رسانه‌ای و نظریه‌مدل‌سازی اشاره کرد.

۴.۴.۱. نظریه وابستگی رسانه‌ای

دیدگاه وابستگی رسانه‌ای تبیینی از روابط بین محتوای رسانه‌های جمعی، اهمیت جامع و رفتار ارتباطی کاربران است. این نظریه بیان می‌کند که افراد در جوامع صنعتی شهری برای انجام کنش نیاز به اطلاعاتی درباره برنامه‌های غذایی، مسکن، استخدام، حمل و نقل، گفتگوهای سیاسی، اوقات فراغت و دیگر مسائل خانوادگی دارند و با توجه به اینکه افراد در جوامع شهری از جمعیت‌های ناهمگن و ناهمسان تشکیل می‌شوند، مجراهای ارتباطی و رسانه‌ها، افراد را دور هم جمع می‌کند و به هم پیوند می‌دهد. نظریه وابستگی رسانه‌ای، با تکیه بر اینکه جوامع جدید ناچار از رجوع به رسانه هستند و اطلاعات ضروری را رسانه در اختیار افراد قرار می‌دهد، وابستگی رسانه‌ای را مطرح کرده است و انسان را ناگزیر از رجوع به رسانه می‌داند. این وابستگی رسانه‌ای، می‌تواند آغاز اعتیاد و وابستگی به اینترنت برای کسانی باشد که اطلاعات و نیازهای جنسی را نمی‌توانند از طریق دیگر به دست آورند؛ بر اساس دیدگاه مدل‌سازی رسانه‌ای، فرد هنگام رجوع به وب‌گاه برای گرفتن اطلاعات (با تبیین‌هایی که نظریه مبادله ارائه می‌دهد)، به دنبال کسب پاداش است؛ بنابراین، فرد از این طریق وابسته به رسانه و به‌ویژه اینترنت می‌شود (سید ربیع و همکاران، ۱۳۸۸: ۵۰-۴۹).

۴.۵. الگوی سازگاری

این الگو با رهیافتی جامعه‌شناختی، بخشی از مسائل اعتیاد به اینترنت را تبیین می‌کند. رفتار معتاد از نظر این دیدگاه، تلاش برای مواجهه با شکست ناشی از همبستگی است؛ یعنی شکست در دستیابی به انواع تأیید اجتماعی، شایستگی، اعتماد به نفس و استقلال شخص که دست‌کم انتظارهای افراد در جامعه است. بر اساس این دیدگاه، افراد معتاد اشخاص سالمی هستند که هیچ‌گونه مشکل جسمی و روانی ندارند بلکه این افراد از نظر اجتماعی شکست‌خورده‌اند و اعتماد به نفس پایین و استقلال شخصی کمتری در برقراری روابط با دیگران دارند. این افراد با توجه به اینکه از لحاظ اجتماعی تأیید نشده‌اند، و نتوانسته‌اند یک هم‌نشین و هم‌بسته‌ای برای خود پیدا نمایند، بنابراین، برای جبران شکست خود به اینترنت روی آورده‌اند تا خلأ ناشی از شکست اجتماعی خویش را جبران کنند. بنا بر اصول این دیدگاه، این افراد آگاهانه و با اراده خویش به چنین عملی دست زده‌اند و از پیامدهای عمل خویش نیز آگاه هستند (سید ربیع و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۵-۴۴).

۴.۶. تبیین زیست‌پزشکی

این توجهات بر روی عوامل موروثی و مادرزای، نوسانات شیمیایی در مغز و ناقل‌های عصبی تکیه می‌کنند. بر این اساس، برخی کروموزم‌ها و هورمون‌ها و نبود یا زیادی برخی ناقل‌ها و مواد شیمیایی ضروری، موجب تنظیم فعالیت‌ها در مغز و بقیه سیستم عصبی می‌شوند؛ در نتیجه، شخص ممکن است در معرض اعتیاد قرار بگیرد. در این زمینه پژوهش‌های قاطعی وجود دارد که نشانگر آن است که برخی داروها در جهت پر کردن فضاهای سیناپسی نورون‌ها در مغز عمل می‌کند و باعث فریب مغز و فرستادن اطلاعات غلط از سوی مغز می‌شوند. چنین تصور می‌شود که یکی از دلایل استفاده افراد از مواد مخدر و قمار این امر است. از آنجاکه اینترنت دارای فرصت‌های بسیار جالب و مهیج است، این نظریه در مورد اعتیاد به اینترنت نیز ممکن است مورد استفاده قرار گیرد (فریز، ۱۳۸۱: ۱).

از این دیدگاه، روش‌های چندی وجود دارد که طی آن، استفاده از اینترنت احتمالاً باعث تحریک این فرایند عصبی-بیولوژیکی می‌شود. روش‌های مورد نظر عبارت‌اند از:

۱. تجربه بالقوه شدید قدرت، هیجان، خوشحالی، تحریک، تحقق اهداف و رضایت، که در نتیجه آن، فرد قادر خواهد بود در یک آن، به منبع گسترده اطلاعات و جهان لایتنهای منابع راجع به هر چیزی متصل شود.
۲. احساس مخاطره‌جویی و ریسک‌پذیری همراه با ناشناخته ماندن چیزی که ممکن است در اتصال بعدی به اینترنت بتوان آن را مشخص کرد. این امر ناشناخته ممکن است کسب اطلاعات جدید و جالب و یا فرصت‌های تعاملی همچون ارتباط صرف با یک دوست، رفتن به اتاق‌های گپ، هرزه‌نگاری، خرید برخط و جز این‌ها باشد.
۳. اثر خویش‌ن‌داری رضایت‌بخشی که گمنامی کاربر در نت به وی می‌دهد. این امر هم باعث تسریع روند صمیمیت و پیوند اجتماعی می‌شود که در ظاهر صداقت آن از ارتباط شفاهی بیشتر است و هم موجب می‌شود که فرد دچار رویا و خواب و خیال شود و یا یک هویت کلی جدیدی برای خود ایجاد کند که ممکن است بسیار لذت‌بخش هم باشد.
۴. اثر هیپنوتیزم‌آور حرکات تصاویر بر روی صفحه نمایش رایانه (یا تلویزیون).
۵. جذابیت چندرسانه‌ای همانند رنگ، صدای موزیک یا استریو، سرعت و گرافیک‌های فلاش‌دار (معدفر و همکاران، ۱۳۸۵: ۵).

۵. روش تحقیق

روش تحقیق این مطالعه، پیمایشی و این پژوهش از نوع توصیفی - مقطعی است. اطلاعات لازم با استفاده از پرسش‌نامه استاندارد شده اعتیاد به اینترنت (یانگ) جمع‌آوری شده است. واحد تحلیل پژوهش حاضر، فرد (دانشجو)، و در نتیجه، تحلیل آن نیز در سطح خرد است. جامعه آماری این تحقیق دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) دانشگاه بوعلی

سینای همدان است که در سال تحصیلی ۸۸-۸۹ تعداد کل آن‌ها ۱۲۷۴ نفر بود. با توجه به اینکه در تحقیقات توصیفی دست‌کم حجم نمونه ۱۰۰ نفر است و از طرف دیگر، چون حجم نمونه بزرگ، مستلزم صرف منابع انسانی، مالی و نیروی انسانی بیشتری است (دلاور، ۱۳۸۳: ۹۷)، لذا در تحقیق حاضر با روش نمونه‌گیری تصادفی ۱۰۰ نفر (۶۰ پسر و ۴۰ دختر) به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده‌اند. این نوع از نمونه‌گیری، ساده‌ترین شکل نمونه‌گیری احتمالی است؛ در این روش، هریک از اعضای جامعه شانس مساوی مستقل برای انتخاب شدن دارند. تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس (SPSS) صورت گرفته است.

۶. یافته‌های تحقیق

مشخصات دموگرافیک: میانگین سنی پاسخگویان این تحقیق ۲۷ سال است، ۶۰ درصد پاسخگویان را پسران و ۴۰ درصد را دختران تشکیل می‌دهند. ۸۲ درصد از پاسخگویان مجرد و ۱۸ درصد از آن‌ها متأهل بودند. میانگین نمره اعتیاد به اینترنت برای کل جمعیت نمونه برابر با (۶۶/۴۰ درصد) است که این رقم برای پسران برابر با (۸۸/۴۰ درصد) و برای دختران برابر با (۳۵/۴۰ درصد) است که این موید این نکته است که میزان استفاده از اینترنت در بین دو جنس جامعه آماری مورد مطالعه تحقیق تقریباً به یک میزان است. هرچند ارقام نشان می‌دهد که پسران تمایل و علاقه بیشتری نسبت به استفاده از اینترنت دارند، در مجموع تفاوت محسوسی بین استفاده از اینترنت و جنسیت در این پژوهش مشاهده نشد. به‌علاوه این رقم در میان مجردها (۱۴/۵۰ درصد) بیشتر از متأهلها (۹۳/۳۹ درصد) است. فراغت بیشتر مجردها نسبت به افراد متأهل و همچنین، جذابیت استفاده از اینترنت باعث نادیده گرفته شدن قید زمانی و مکانی شده و این امکان را برای آن‌ها فراهم نموده است که نسبت به افراد متأهل، بیشتر در دنیای مجازی و اینترنت اوقات خود را صرف نمایند.

جدول ۲ توزیع پاسخگویان برحسب مکان استفاده از اینترنت

مکان استفاده	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خانه	۲۹	۲۹	۲۹
کافی‌نت	۱۲	۱۲	۴۱
دانشگاه	۵۶	۵۶	۱۰۰
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	-

همان‌طور که داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، بیشترین مکان استفاده از اینترنت در میان پاسخگویان در پایگاه‌های رایانه درون دانشگاه (با ۵۶ درصد) و کمترین میزان استفاده مربوط به کافی‌نت‌ها با ۱۲ درصد بوده است.

جدول ۳ توزیع پاسخگویان برحسب رشته تحصیلی

رشته تحصیلی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
علوم انسانی	۵۱	۵۱	۵۱
علوم پایه	۲۱	۲۱	۷۲
فنی و مهندسی	۱۸	۱۸	۹۰
کشاورزی	۱۰	۱۰	۱۰۰
جمع	۱۰۰	۱۰۰	-

با توجه به یافته‌های جدول ۳ می‌توان گفت که از کل جامعه آماری مورد بررسی ۵۱ درصد در رشته‌های علوم انسانی، ۲۱ درصد در رشته‌های علوم پایه، ۱۸ درصد در رشته‌های فنی و مهندسی و ۱۰ درصد در رشته‌های کشاورزی تحصیل می‌کنند.

جدول ۴ توزیع پاسخگویان برحسب نوع استفاده از اینترنت

نوع استفاده	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
جستجو و دریافت مقالات علمی	۸۱	۸۱	۸۱
گپ یا گفتگوی اینترنتی	۴	۴	۸۵
بازی و سرگرمی	۱۴	۱۴	۹۹
وبلاگ	۱	۱	۱۰۰
جمع	۱۰۰	۱۰۰	-

یافته‌های جدول ۴ حاکی از آن است که بیشترین نوع استفاده از اینترنت در بین پاسخگویان ۸۱ درصد است که مربوط به جستجو و دریافت مقالات علمی است و کمترین نوع استفاده از اینترنت مربوط به وبلاگ (۱ درصد) و گپ (۴ درصد) بوده است. اگرچه ممکن است تصور شود نسبت استفاده‌های غیرعلمی از اینترنت به‌طور طبیعی در جامعه ایران بالا باشد، از آنجاکه مخاطبان این بررسی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بودند و معمولاً دانشجویان مقاطع بالاتر فرصت کمتری برای گشت‌وگذارهای عام و حضور در اتاق‌های گپ و تفریحات اینترنتی دارند، بیشترین نوع استفاده از اینترنت برای دریافت و جستجوی مقالات علمی بوده است. نکته مهم‌دیگر این است که بخش مهمی از پایگاه‌های مورد مراجعه دانشجویان به زبان فارسی بوده است و این نشان می‌دهد که دانشجویان این دانشگاه کمتر از زبان‌های خارجی مانند لاتین، عربی و... استفاده می‌کنند که این امر تبادل علمی دانشجویان را با جهان تا حد زیادی دچار نقصان می‌کند؛ در صورتی که انتظار می‌رود دانشجویان این مقاطع به زبان‌های دوم و سوم نیز مجهز باشند.

آیا بین اعتیاد به اینترنت و سن رابطه معناداری وجود دارد؟

جدول ۵ آزمون ضریب همبستگی پیرسون اعتیاد به اینترنت و سن

متغیر مستقل	متغیر وابسته	سطح معناداری Sig	ضریب همبستگی
سن	اعتیاد به اینترنت	۰/۰۰۱	۰/۳۱۸

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که بین سن پاسخگویان و میزان اعتیاد به اینترنت رابطه معناداری وجود دارد؛ به این معنا که با بالا رفتن سن، میزان اعتیاد به اینترنت هم افزایش می‌یابد. به عبارتی، عامل متغیر سن، تأثیر علی بر گرایش پاسخگویان به اعتیاد اینترنتی دارد.

آیا بین اعتیاد به اینترنت و رشته تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد؟

جدول ۶ آزمون تفاوت میانگین اعتیاد به اینترنت و رشته تحصیلی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	سطح معناداری Sig	F مقدار
رشته تحصیلی	اعتیاد به اینترنت	۰/۴۹	۰/۸۰۹

همان‌طور که یافته‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، آزمون تفاوت میانگین‌ها بین اعتیاد به اینترنت و رشته تحصیلی معناداری نبوده است؛ یعنی اینکه متغیر رشته تحصیلی تأثیری بر گرایش پاسخگویان مورد مطالعه به اعتیاد اینترنتی ندارد.

نتیجه‌گیری

بی‌شک، رشد روزافزون اینترنت فواید و اهمیت انکارناپذیری دارد، چندان که در دوران حاضر، نقش محوری اینترنت چنان اساسی است که بدون آن امکان برنامه‌ریزی، توسعه و بهره‌وری در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و علمی در جهان آینده امکان‌پذیر نخواهد بود؛ با این‌همه، نباید از پیامدهای مخرب و ناگوار آن در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی غافل ماند. البته سخن گفتن از آسیب‌های اینترنت به معنای نفی این پدیده و نگاه منفی به آن نیست بلکه واقعیت این است که اینترنت دارای کارکردهای مثبت و منفی است. اینترنت فناوری نیست که بی‌چون و چرا تحمیل شده باشد بلکه رسانه‌ای است که به انتخاب خود از آن همان‌طور که هست، می‌توان استفاده کرد و یا به‌طور کلی از آن چشم پوشید. از جمله آسیب‌های اجتماعی عصر حاضر پدیده اعتیاد به اینترنت است که در عین اشتیاق و علاقه‌مندی به استفاده از اینترنت باید مواظب بود که جوانان به آن دچار نشوند.

پژوهشگران در این مطالعه اعتیاد به اینترنت در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه بوعلی سینای همدان را بررسی کردند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد میزان اعتیاد به اینترنت در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی ۴۰/۶۶ درصد است. همچنان‌که از داده‌های تحقیق ملاحظه

گردید، متغیر سن به عنوان یک عامل، تأثیر علی بر گرایش پاسخگویان به اعتیاد اینترنتی را دارد و رابطه معناداری بین سن و اعتیاد به اینترنت مشاهده شد، اما بین رشته تحصیلی پاسخگویان و اعتیاد به اینترنت تفاوت میانگین‌ها معنادار نبوده است. همچنین یافته‌ها مؤید این نکته است که تفاوت میانگین‌ها بین اعتیاد به اینترنت و جنسیت معنادار نبوده است. علاوه بر این، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان اعتیاد به اینترنت در بین مجردها بیشتر از متأهل‌هاست؛ به سبب اینکه افراد مجرد فرصت بیشتری برای حضور در اینترنت دارند و همچنین، به علت عدم دغدغه‌های زندگی متأهلی و نبود خستگی ناشی از کار کردن و ارضای کنجکاوی بیشتر از اینترنت استفاده می‌کنند و به آن معتاد می‌شوند. ضمناً یافته‌ها نشان می‌دهند که بیشترین استفاده از اینترنت در میان پاسخگویان در جهت جستجو و دریافت مقاله‌های علمی بوده است. لذا افراد تحصیل کرده تمایل و گرایش بیشتری در استفاده از اینترنت در جهت استفاده‌های علمی را دارند. بنابراین، با توجه به تعریف اعتیاد اینترنتی که در آن به طور متوسط فرد ۳۸ ساعت را در هفته صرف تماس به اینترنت می‌کند، می‌توان گفت که تنها درصد کمی (۲۸ درصد)، از پاسخگویان تحقیق حاضر بیش از ۳۰ ساعت در هفته از اینترنت استفاده می‌کنند. در نهایت با توجه به سطح‌بندی اعتیاد اینترنتی یانگ که به سه گروه (۲۰ - ۴۹) اعتیاد پایین و (۵۰ - ۷۹) اعتیاد متوسط و (۸۰ - ۱۰۰) اعتیاد بالا تقسیم می‌شود و میانگین به دست آمده در این بررسی (۴۰/۶۶ درصد) است، میزان اعتیاد اینترنتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی پژوهش حاضر در دسته اول یعنی اعتیاد پایین قرار می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، می‌توان نتیجه گرفت که پاسخگویان این بررسی با مشکلات جدی به سبب استفاده از اینترنت مواجه نیستند و میزان استفاده آن‌ها در حد عادی (نرمال) است.

منابع

- امیدوار، احمدعلی و صارمی، علی‌اکبر. اعتیاد به اینترنت: توصیف، سبب‌شناسی، پیشگیری، درمان و مقیاس‌های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت، مرکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی پردیس، مشهد، انتشارات تمرین، ۱۳۸۱.
- پاک‌سرشت، سلیمان و نوری‌نیا، حسین. "بررسی پیامدهای کاربرد فراغتی اینترنت بر رفتارهای فراغتی جوانان تهرانی"، فصلنامه انجمن ایرانیان (مطالعات فرهنگی و ارتباطات)، شماره ۳، ۱۳۸۶.
- دوران، بهزاد. تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی، رساله دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس. ۱۳۸۱.
- دلاور، علی. روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، مؤسسه نشر ویرایش، ۱۳۸۳.
- عبداللهیان، حمید و رضانیان، آوات. "خود و اظهار خود در فضای مجازی: مطالعه موردی کاربران سایت کلوب دات کام"، فصلنامه انجمن ایرانیان (مطالعات فرهنگی و ارتباطات)، سال چهارم، شماره ۱۳، ۱۳۸۷.
- فریز، جنیفر. "اعتیاد مدرن"، ترجمه احمد رحیمی مقدم، نشریه ابرار، دوم مهر ماه ۱۳۸۱.

معیدفر، سعید؛ حبیب‌پور گنابی، کرم و گنجی، احمد. "مطالعه پدیده استفاده اعتیادی از اینترنت در بین نوجوانان و جوانان ۱۵-۲۵ ساله شهر تهران"، فصلنامه رسانه، شماره ۴، ۱۳۸۵.

ویزشر، فاطمه. "بررسی میزان اعتیاد به اینترنت در استفاده‌کنندگان از کافینت‌های شهر لار"، فصلنامه اصول بهداشت روانی، سال هفتم، شماره بیست و پنج و بیست و شش، ۱۳۸۴.

یوتوکایماچی و چین فرانکو کوژه. گره‌گشایی تأثیر اجتماعی اینترنت: پیمایش بزرگ مقیاس، دانشگاه اندرسون و دانشگاه یوسی‌ال‌ای، ۱۳۸۴، در: (www.Forum.p30parsi.com).

خواجه موگهی، ناهید و علاسوند، مریم. "بررسی متغیرهای شخصیتی پیش‌بینی‌کننده اعتیاد به اینترنت"، مجله علوم پزشکی، شماره ۹، ۱۳۸۹.

سید ربیع، فرید و ایمانی، علی. بررسی اعتیاد به بازدید از سایت‌های غیرمجاز اینترنتی در بین کاربران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۸۸.

علوی، سید سلمان؛ مراشی، محمدرضا؛ جنتی‌فرد، فرشته و اسلامی، مهدی. "بررسی ارتباط علائم روان‌پزشکی با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان دانشگاه‌های شهر اصفهان"، مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی همدان، دوره هفدهم، شماره ۲، ۱۳۸۹.

Beard, K.W. "Internet Addiction: Current Status and Implication for Employees". J Employ Counsel, 2002

Caldwell, C.D. & Cunningham, T.J. "Internet Addiction and Students: Implications for School Counselors", 2010, Retrieved from <http://counselingoutfitters.com/vistas>

Dejoie, J.F. *Internet Addiction: A Different Kind of Addiction*. Rev. Med. Liege, National Library of Medicine National Institutes of Health, 2001.

Gonzalez, N.A. *Internet Addiction Disorder and its Relation to Impulse Control*. M.A. Dissertation. USA: Texas University, College of Psychology, 2008.

Laura M. Padilla-Walker, Lary J. Nelson, Jason S. Carroll, & Alexander C. Jensen. *More Than a Just a Game: Video Game and Internet Use During Emerging Adulthood*, Springer Science Business Media, 2009.

Young K.S. *Caught in the Net: How to Recognize the Signs of Internet Addiction and a Winning Strategy for Recovery*, 1 Edition, New York: John Wiley & Sons, 1998.